

Instruments metodològics per treballar el discurs de l'odi a les aules d'educació secundària

Albert Izquierdo Grau

Universitat Autònoma de Barcelona

Context de la recerca

La recerca sobre la qual estic investigant té dues fases. La primera és la relació que els joves tenen amb el discurs de l'odi, en especial el que podem trobar a Internet i als mitjans de comunicació, com hi participen i si han reflexionat sobre les conseqüències d'aquest tipus de discurs. En una segona fase voldria analitzar el procés d'intervenció per intentar construir contrarelats basats en valors democràtics, solidaris i des de la diversitat i el respecte a totes les identitats i diferències.

El treball amb el discurs de l'odi va lligat al desenvolupament de la literacitat crítica aplicada a la informació provinent dels mitjans de comunicació quan tracten un problema social rellevant (PSR, Evans i Saxe, 1996) o una qüestió socialment viva (QSV, Legardez, 2003). A partir d'aquí, i amb els relats de l'odi sobre la taula com a QSV, es treballarà com crear contrarelats de l'odi a l'educació secundària.

La recerca vol contribuir, en la mesura del possible, a generar coneixement sobre el concepte de discurs de l'odi i aportar coneixements des de les ciències socials per treballar a les aules sobre aquest problema tan latent als nostres dies. També per fer un pas endavant que ajudi a treballar les ciències socials amb una orientació més decidida cap a valors democràtics i cap a la intervenció social, aportant eines necessàries a l'educació secundària. Des d'aquesta perspectiva, la recerca vol aportar una diagnosi sobre la participació de l'alumnat en els relats de l'odi i les seves representacions socials. Però també vol aportar recursos per treballar amb alternatives des dels estudis socials. És per això que durant la investigació es treballarà com crear contrarelats de l'odi a l'educació secundària.

Tema principal

L'eix de la recerca és el discurs de l'odi. El Consell d'Europa (2014) el defineix de la manera següent: «El terme discurs de l'odi engloba totes les formes d'expressió que

propaguen, inciten, promouen o justifiquen l'odi racial, la xenofòbia, l'antisemitisme o altres formes d'odi fonamentades en la intolerància». El Consell d'Europa vetlla per erradicar el discurs de l'odi, i és per això que veuen l'educació com un punt de partida fonamental per aconseguir aquest objectiu (Consell d'Europa, 2017).

El discurs de l'odi apareix a partir de la creació d'enemics, alguns dels quals han rebut denominacions expressives de la classe d'antagonisme que representen (Sierra, 2007: 6). En la figura de l'enemic, hi recauen tots els impulsos destructius, sobre la qual s'estableix un consens social, de vegades perdut i que a través d'aquesta figura es recupera (Sierra, 2007: 7).

Segons Waldron (2012), el que defineix el discurs de l'odi és la seva capacitat per atemptar contra la dignitat humana, entesa com un particular estatus social que ha de ser reafirmat per la llei per predicar la seva existència (Díaz, 2015: 87). Waldron (2012) també creu que s'ha de prohibir el discurs de l'odi encara que no comporti la incitació a l'ús de la violència, perquè el discurs de l'odi lesiona la dignitat dels individus de les col·lectivitats difamades i, en fer-ho, desfigura l'aparença de la societat com a col·lectivitat compromesa amb els principis més bàsics de la justícia, i això fa que s'allunyi de l'ideal de societat ben ordenada (Díaz, 2015: 90).

El polítòleg Bhikhu Parekh (2006) distingeix tres característiques fonamentals del discurs de l'odi.

1. El discurs de l'odi ha de delimitar un individu o un grup d'individus a partir d'una sèrie de característiques. Si algú odia tots els éssers humans, aquesta declaració no pot ser qualificable com a discurs de l'odi. Per tant, serà irrellevant el discurs que no es dirigeixi contra un sector de la humanitat o que inclogui també el subjecte que realitza les declaracions.
2. El discurs de l'odi estigmatitza el seu «objectiu» adjudicant-li una sèrie de qualitats que són considerades en general indesitjables. La generalització de l'estereotip implica que es considerin aquestes qualitats com una cosa inamovible, és a dir, que estan sempre presents en els components d'aquest grup.
3. Es desplaça aquest grup fora de les relacions socials normals; s'atribueix als individus del grup que no poden observar amb normalitat les regles de la societat, i es considera la seva presència com a hostil i inacceptable.

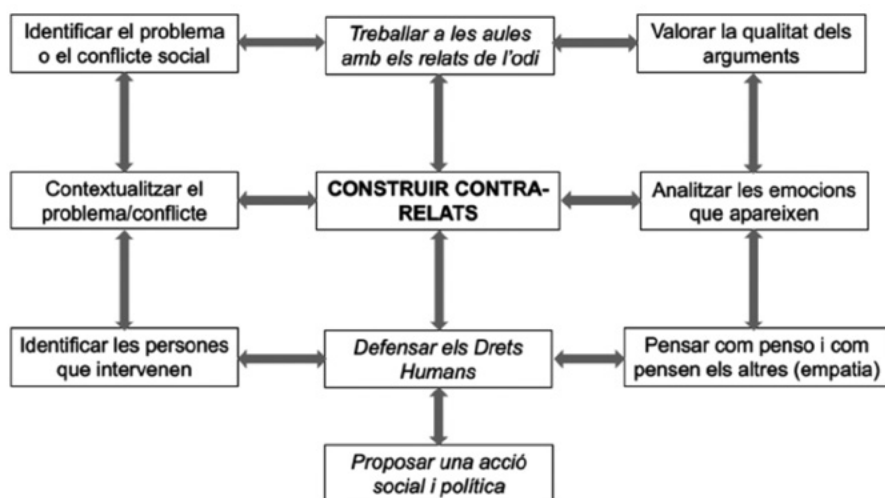
Objectiu principal de la recerca

L'objectiu principal de la recerca és crear contrarelats de l'odi. Per fer-ho, s'ha de tenir present que els mètodes de treball són la sensibilització i la promoció, que tenen com a objectiu trobar solucions creatives. S'ha de treballar centrant-se en dos eixos: acció i

intervenció. I el més important és treballar amb grups diversificats de persones, amb organitzacions juvenils, per dotar-se de competències necessàries (Consell d'Europa, 2014).

Definició del que entenem com a contrarelat de l'odi: «És aquella narració que mostra una alternativa a la narració establerta». Les narracions contràries pretenen desacreditar i desconstruir les històries que serveixen de base, i també es proposen alternatives orientades cap als drets humans i els valors democràtics, com ara el respecte a la diferència, la llibertat i la igualtat. Es poden fer proporcionant informació alternativa i precisa, utilitzant l'humor o apel·lant a les emocions sobre els temes involucrats i explicant diferents perspectives i punts de vista (Consell d'Europa, 2017).

Per treballar el discurs de l'odi a les aules d'educació secundària de Catalunya ho farem a partir del següent esquema (Santisteban, 2017):

Figura 1. Estructura conceptual per treballar contrarelatats de l'odi

Metodologia de la recerca

Aquesta recerca es planteja com una investigació interpretativa i crítica, orientada a la comprensió dels fenòmens educatius per a la transformació de les pràctiques escolars. Ens trobem en una situació on hi ha una realitat que s'ha de millorar. Aquest tipus de recerques pot produir coneixement científic amb uns principis epistemològics que es pregunten més el perquè dels fenòmens que el com. Es dona importància a la comprensió subjectiva dels processos i significats de forma inductiva, i s'accentuen els aspectes valoratius i les afirmacions de probabilitat. Aquest tipus de recerca qualitativa ha de portar a la millora de la pràctica educativa (Tosar, 2017).

És una recerca interpretativa en la mesura que vol conèixer en profunditat què pensa l'alumnat, com actua en els fòrums virtuals i com es poden educar actituds interculturals de solidaritat a través d'una intervenció per a la construcció de contrarelats de l'odi. És una recerca crítica en la mesura que vol intervenir en la realitat i canviar-la, donant a l'alumnat instruments per produir canvis en la seva realitat i promoure actituds alternatives. El que es vol és entendre l'objecte d'estudi i crear diàleg per a la millora de la realitat educativa.

Instruments de recerca

Els instruments de recerca que s'utilitzaran per dur a terme la investigació són:

- a) Dossier.** El dossier que s'utilitzarà en la recerca seguirà el mapa conceptual (vegeu pàgina 3), i la composició dels apartats parteix de l'esquema realitzat pel Grup de Recerca en Didàctica de les Ciències Socials (GREDICS) per treballar diferents aspectes aplicables a la informació sobre un problema social des de l'ensenyament de les ciències socials. Aquests apartats són: contextualitzar el problema; distingir entre fets i opinions; reflexionar sobre la veracitat i la fiabilitat de les fonts; diferenciar les intencions i la ideologia de les fonts; distingir la propaganda, la manipulació i la denúncia; descobrir i interpretar els silencis o els buits en els mitjans de comunicació; proposar alternatives i prendre decisions com a acció social pel canvi (Santisteban et al., 2016). Serà un dossier de preguntes obertes i tancades referents a les representacions socials de l'alumnat amb relació als relats de l'odi.

La primera part constarà de cinc preguntes tancades. Es demanarà a l'alumnat si participa en les xarxes socials; de quina manera hi participa, si fa servir el seu nom o bé utilitza un pseudònim; cada quan hi participa i sobre quins temes participa en el debat a les xarxes; què hi diu i com qualificaria les seves intervencions; si entra en discussions sobre temes que veu i amb els quals no està d'acord, de quin tipus poden ser aquests temes i que posi exemples. Aquesta primera part ens servirà per veure el paper de l'alumnat en les xarxes socials i així començar a veure el perfil de cadascú.

En la segona part, primerament mirarem d'identificar el problema o conflicte social partint de dues activitats. En la primera mostrem diverses icones que han sorgit de diferents atemptats al món en mans d'Estat Islàmic. Les icones que apareixen al dossier es mostren a continuació:

Figura 2. Icones de la primera activitat del dossier.

Un cop observades les imatges, han d'escriure paraules que tinguin en comú les imatges que han vist. En aquesta activitat volem veure si relacionen les icones dels atemptats amb l'odi a partir dels conceptes que escriguin.

La segona activitat d'aquest apartat està formada per un perfil fictici de xarxa social en el qual es vol incitar al debat. En el perfil, que s'anomena *No som iguals*, es fan comentaris sobre el fet que entre les persones existeixen diferències, tot i que ens facin veure que això no és així, amb la finalitat de copsar quina és la resposta de l'alumnat en llegir aquestes declaracions. Un cop vist aquest perfil de xarxa social, es fan preguntes sobre quins sentiments desperten els comentaris que s'han pogut veure i què canviaria l'alumnat de les afirmacions que es fan. Aquest és un exemple dels molts perfils de les xarxes socials que l'alumnat es pot trobar quan navega per Internet, molts dels quals actuen amb un pseudònim per no donar dades pròpies. El perfil de xarxa social creat es mostra a continuació.

Figura 3. Perfil de xarxa social fictici de la segona activitat del dossier.

El següent apartat que es treballarà al dossier és la valoració dels arguments que es fan sobre un relat de l'odi. Per aquesta activitat s'ha escollit una fotografia que va sorgir dels atemptats al pont de Westminster de Londres del dia 22 de març de 2017.

Figura 4. Imatge de l'activitat del dossier.

És una imatge del fotògraf Jamie Lorrigan on es pot veure una noia musulmana passant pel davant d'una víctima de l'atemptat; ella camina mirant el mòbil mentre la víctima és atesa pels serveis mèdics. El que es demana en aquesta activitat és que l'alumnat observi la imatge i ens digui què li suggereix aquesta fotografia. A la pàgina següent del dossier es mostren els comentaris que es van fer des d'una xarxa social, que deien el següent: «La dona musulmana no presta atenció a l'atac terrorista, casualment camina pel costat del ferit mirant el mòbil». I també: «Aquesta és la principal diferència entre musulmans i cristians». Aquests comentaris van fer que la noia, en veure's a les xarxes socials, volgués donar la seva opinió sobre el que va passar en el moment de la fotografia. I va dir el següent: «No van veure més enllà de la meua roba. Els meus sentiments eren de tristesa, por i preocupació. La gent arriba a conclusions basades en l'odi i la xenofòbia». I també: «Els meus pensaments estaven amb totes les víctimes i les seves famílies, en aquell moment estava devastada en veure el que havia passat». Un cop llegits els comentaris de les dues parts, demanem a l'alumnat que expliqui com interpreta ara la imatge. Aleshores, es fan dues preguntes més, en què es demana si pensa que és creïble i sincer el que diu la noia quan es veu a les xarxes socials i si la manera d'interpretar la imatge del destinatari del dossier ha canviat després de llegir els comentaris i les explicacions que dona la noia musulmana.

El següent aspecte que volem treballar al dossier és el de la identificació de les persones que intervenen en els relats de l'odi. Es fan quatre preguntes que ha de respondre l'alumnat en què es demana pel relat vist anteriorment (el de la noia musulmana passant pel davant d'una víctima de l'atemptat de Londres mirant el mòbil). Es pregunta a l'alumnat sobre qui pensa que participa en aquest relat, quina edat creu que tenen les persones que fan les afirmacions que es publiquen en els comentaris, si el que es diu són fets contrastats o opinions, i si creu que qui participa en els comentaris mostra el seu nom autèntic o bé un pseudònim.

L'última activitat del dossier és una idea de resum final sobre els relats de l'odi per conscienciar de què són. A la primera activitat hi trobem una notícia titulada Amnistia Internacional alerta de la imposició del discurs de l'odi al món. Com a resum, direm que aquesta notícia parla de la imposició de discursos de diferents polítics, com ara el de Donald Trump, que fan que el discurs de l'odi vagi en augment. D'aquesta notícia es fan dues preguntes a l'alumnat: si creuen que els polítics fomenten el discurs de l'odi, tal com diu la notícia, i quines actituds polítiques i cíviques poden frenar el discurs de l'odi. Per acabar, a l'última activitat del dossier es mostra un mapa dels crims d'odi a Espanya dels últims 25 anys, en què hi ha hagut 88 víctimes mortals, i es demana que es responguin les preguntes que hi ha a continuació.

Figura 4. Mapa dels 88 crims d'odi que hi ha hagut a Espanya els últims 25 anys.
Font: Movimiento contra la intolerancia

Les preguntes que es fa a l'alumnat són si saben què és un crim d'odi i com valoren les dades que apareixen al mapa, les 88 víctimes mortals en 25 anys a Espanya.

El que volem amb aquest dossier és que l'alumnat faci un viatge pel discurs de l'odi, ja que s'entregarà cada activitat per separat i així es veurà el procés de construcció del contrarelat que es fa a partir del dossier.

- b) Anàlisi de discursos de l'odi publicats i extrets d'Internet per part de l'alumnat.** Es farà una cerca i s'analitzaran tot tipus de discursos de l'odi que s'hagin publicat a Internet, ja sigui en mitjans de comunicació, xarxes socials o pàgines web personals obertes al públic (blogs). D'aquesta manera, sabrem quina és l'opinió de l'alumnat sobre els discursos de l'odi i quina visió té de la participació en aquests mitjans.
- c) Entrevistes al professorat.** Es faran entrevistes al professorat per veure com es treballen els discursos de l'odi a l'aula i per copsar de primera mà quina és la situació que ells veuen a l'ensenyament en relació amb aquest tema.
- d) Focus groups o grups de discussió.** Tal com ens diu Armstrong (2001), a partir dels grups de discussió es poden generar noves idees o connexions, basades en

comentaris que en un primer moment podrien semblar fortuïts i passar desapercebuts en investigacions quantitatives de preguntes tancades. Aquest tipus d'instrument és una eina d'investigació que se centra en com les persones atribueixen significats respecte a un tema, idea o concepte (Edmunds, 1999), que en el nostre cas hauran tingut l'oportunitat de valorar anteriorment en les respostes al dossier.

e) Anàlisi documental: documents del moviment de la Comissió Europea No Hate. Es portarà a terme una anàlisi dels documents editats per la Comissió Europea sobre el moviment No Hate dels diferents països de la Unió Europea, primerament per separat i més endavant se'n farà una anàlisi conjunta.

f) Anàlisi documental: el discurs de l'odi en el currículum de ciències socials d'Educació Secundària Obligatòria (ESO) de Catalunya. Aquesta anàlisi del concepte de discurs de l'odi en el currículum ens permetrà veure si es poden trobar relacions entre els factors que es treballen en els altres instruments emprats i els continguts o competències que apareixen en el currículum. Del currículum de ciències socials de l'ESO s'analitzaran els objectius, les competències bàsiques, els continguts, les orientacions didàctiques, els mètodes pedagògics i els criteris d'avaluació.

Per acabar es farà el buidat de tots els instruments i es triangularan els resultats obtinguts entre si per contrastar-los els uns amb els altres: els que provenen de les representacions de l'alumnat, els que corresponen al pensament del professorat i els que sorgeixen de l'anàlisi documental.

Conclusions

Utilitzarem aquests instruments com a activitats de treball de classe per fer servir elements que es desenvolupen normalment per a l'aprenentatge; per treballar a partir de materials com fotografies o documents de la vida quotidiana, com ara notícies, testimonis, etcètera; per evitar que els nois i noies se sentin examinats; per propiciar activitats que ajudin a pensar críticament; per proposar activitats que tinguin en compte valors democràtics, i per apropar la investigació a la innovació educativa.

Bibliografia

CONSELL D'EUROPA (2014). *Bookmarks. A manual for combating hate speech online through human rights education. No Hate Speech Movement*. Estrasburg: Consell d'Europa.

— (2017). *We can! Taking action against hate speech through counter alternative narratives*. No Hate Speech Movement. Estrasburg: Consell d'Europa.

DÍAZ, J. M. (2015). «Una aproximación al concepto de discurso del odio». *Revista Derecho del Estado*, 34, 77-101.

EDMUNDS, H. (1999). «The Focus Group Research Handbook». *The Bottom Line*, 12 (3), 46-46.

EVANS, R. W.; SAXE, D. W. (eds.) (1996). *Handbook on Teaching Social Issues*. Washington: National Council for the Social Studies.

LEGARDEZ, A. (2003). «L'enseignement des questions sociales et historiques, socialement vives». *Le cartable de Clio* (3), 245-253.

PAREKH, B. (2006). *Hate speech: Is there a case for banning*. Public Policy Research. 12 (4), 660-661.

SANTIAGO, J.; ROUSSOS, A. (2010). «El focus group como técnica de investigación cualitativa». Cita a Armstrong (2001), 6-7. *Documento de Trabajo*, 256. Argentina: Universidad de Belgrano.

SANTISTEBAN, A. (2017). «Educació política i mitjans de comunicació». *Perspectiva escolar*. 395, 12-16.

SANTISTEBAN, A.; TOSAR, B.; IZQUIERDO, A.; LLUSÀ, J.; CANALS, R.; GONZÁLEZ, N.; PAGÈS, J. (2016). «La literacidad crítica de la información sobre los refugiados y refugiadas: Construyendo la ciudadanía global desde la enseñanza de las ciencias sociales. A: C. R. García; A. Arroyo; B. Andreu (eds.). *Deconstruir la alteridad desde la didáctica de las ciencias sociales: Educar para una ciudadanía global*, 550-560. Las Palmas de Gran Canaria: Universidad de Las Palmas de Gran Canaria / AUPDCS.

SIERRA, A. (2007). «Los discursos del odio». *Cuadernos del Ateneo*, 24, 5-18.

TOSAR, B. (2017). *Llegir la paraula i el món. Literacitat crítica en estudis socials a l'Educació Primària* (tesi doctoral). Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.

WALDRON, J. (2012). *The harm in the hate speech*. Londres: Harvard University Press.